

BOSHQARIB BO'LADIGAN VA BOSHQARIB BO'LMAYDIGAN YUQUMLI KASALLIKLAR: ZAMONAVIY EPIDEMIOLOGIK YONDASHUV VA PROFILAKTIKA TAMOYILLARI

• *Muallif: Isaqova Feruzaxon Fayzullo qizi*

*Ish joyi: Quva Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi tibbiyot
texnikumi, maxsus fan o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshqarib bo'ladigan va boshqarib bo'lmaydigan yuqumli kasalliklarning epidemiologik xususiyatlari, ularning tarqalishiga ta'sir etuvchi omillar hamda zamonaviy profilaktika usullari tahlil qilindi. Yuqumli kasalliklarni nazorat qilishda emlash, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish, epidemiologik kuzatuv va sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ahamiyati yoritildi. Shuningdek, global migratsiya, urbanizatsiya, iqlim o'zgarishi va mikroorganizmlarning antibiotiklarga chidamliligi kabi omillarning kasalliklar tarqalishiga ta'siri ilmiy jihatdan baholandi. Kasalliklarni boshqarishning zamonaviy tamoyillari hamda jamoat salomatligini mustahkamlash yo'llari ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: yuqumli kasalliklar, epidemiologiya, profilaktika, immunizatsiya, sanitariya, epidemiya, pandemiya, vaksina, infeksiya nazorati.

Abstract: This article analyzes the epidemiological characteristics of controllable and uncontrollable infectious diseases, factors affecting their spread, and modern prevention strategies. The importance of vaccination, hygiene, epidemiological surveillance, and healthy lifestyle promotion in controlling infectious diseases is highlighted. The impact of globalization, migration, climate change, urbanization, and antimicrobial resistance on disease transmission is also discussed. Modern approaches to infectious disease control and public health improvement are presented.

Keywords: infectious diseases, epidemiology, prevention, vaccination, surveillance, infection control, public health, pandemic.

Kirish

Yuqumli kasalliklar insoniyat tarixida eng dolzarb tibbiy va ijtimoiy muammolardan biri bo'lib kelgan. Zamonaviy tibbiyotning yutuqlariga qaramay, ular dunyo aholisining sog'lig'iga jiddiy xavf tug'dirishda davom etmoqda. So'nggi yillarda yangi infeksiyalarning paydo bo'lishi, avval nazorat ostiga olingan kasalliklarning qayta uchrashi hamda antibiotiklarga chidamli mikroorganizmlarning ko'payishi ushbu muammoning dolzarbligini yanada oshirdi.

Yuqumli kasalliklarni samarali boshqarish sog'liqni saqlash tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Kasalliklarni erta aniqlash, laborator diagnostikasi takomillashtirish, emlash dasturlarini kengaytirish va aholining sanitariya madaniyatini oshirish orqali ko'plab infeksiyalarni nazorat qilish mumkin.

Asosiy qism

Yuqumli kasalliklar — bakteriyalar, viruslar, zamburug'lar va parazitlar sabab yuzaga keladigan kasalliklar bo'lib, ular odamdan odamga yoki tashqi muhit omillari orqali yuqishi mumkin.

Kasalliklarning rivojlanishi uchta asosiy omilning o'zaro bog'liqligiga asoslanadi:

- infeksiya manbai;
- yuqish mexanizmi;
- kasallikka moyil organizm.

Mazkur epidemiologik zanjirning istalgan bo'g'iniga ta'sir qilish kasallik tarqalishini kamaytiradi.

Boshqarib bo'ladigan yuqumli kasalliklar

Boshqarib bo'ladigan yuqumli kasalliklar profilaktik tadbirlar yordamida sezilarli darajada kamaytirilishi yoki bartaraf etilishi mumkin bo'lgan infeksiyalardir.

Ularga quyidagilar kiradi:

- qizamiq;
- qizilcha;
- epidemik parotit;
- difteriya;
- ko'k'yo'tal;
- qoqshol;
- poliomiyelet;
- virusli gepatit B;
- grippning ayrim turlari.

Ushbu kasalliklarni nazorat qilishda ommaviy immunizatsiya eng samarali usul hisoblanadi. Vaksinalar nafaqat individual himoya hosil qiladi, balki jamoaviy immunitetni shakllantirib, infeksiya tarqalishini keskin kamaytiradi.

Sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish, xavfsiz ichimlik suvidan foydalanish, oziq-ovqat mahsulotlari sifatini nazorat qilish ham boshqariladigan infeksiyalar sonini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Kasalliklarni epidemiologik kuzatish, laboratoriya tekshiruvlarini rivojlantirish va tezkor javob choralarini amalga oshirish sog'liqni saqlash tizimining ustuvor vazifalaridan biridir.

Boshqarib bo'lmaydigan yoki nazorati murakkab yuqumli kasalliklar

Boshqarib bo'lmaydigan yuqumli kasalliklar deganda ularni butunlay yo'q qilish yoki qisqa muddat ichida to'liq nazoratga olish murakkab bo'lgan infeksiyalar tushuniladi. Bunga kasallik qo'zg'atuvchisining tez mutatsiyaga uchrashi, tabiiy rezervuarlarning mavjudligi, dori vositalariga chidamlilikning rivojlanishi, aholining migratsiyasi hamda ekologik omillar sabab bo'ladi.

Ushbu guruhga yangi paydo bo'layotgan virusli infeksiyalar, antibiotiklarga chidamli sil shakllari, ayrim gemorragik isitmalar va zoonoz kasalliklar kiradi. Bunday infeksiyalarni samarali boshqarish uchun faqat tibbiy choralar emas, balki veterinariya, ekologiya, sanitariya va epidemiologiya xizmatlarining o'zaro hamkorligi ham zarur.

Zamonaviy epidemiologik muammolar

So'nggi yillarda yuqumli kasalliklarning tarqalishiga quyidagi omillar sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda:

- xalqaro migratsiyaning kuchayishi;
- urbanizatsiya va aholi zichligining ortishi;
- iqlim o'zgarishi;
- antibiotiklarni asossiz qo'llash;
- emlash qamrovining ayrim hududlarda pasayishi;
- noto'g'ri va asossiz axborotlarning tarqalishi.

Antimikrob preparatlarga chidamlilik bugungi kunda jahon sog'liqni saqlash tizimi oldidagi eng dolzarb muammolardan biridir. Shu sababli antibiotiklardan faqat shifokor tavsiyasi asosida oqilona foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Yuqumli kasalliklarni boshqarish strategiyalari

Kasalliklarni nazorat qilish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- aholini reja asosida emlash;
- kasalliklarni erta aniqlash va laborator diagnostikani takomillashtirish;
- infeksiya o'choqlarida tezkor epidemiologik choralarni amalga oshirish;
- sanitariya-gigiyena qoidalariga qat'iy rioya etish;
- sifatli ichimlik suvi va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash;
- tibbiyot xodimlarining malakasini muntazam oshirish;
- aholi o'rtasida sanitariya-ma'rifiy ishlarni kuchaytirish.

O'zbekistonda yuqumli kasalliklar profilaktikasi

O'zbekistonda yuqumli kasalliklarning oldini olish maqsadida milliy emlash taqvimini asosida profilaktik immunizatsiya olib boriladi. Sanitariya-epidemiologik osoyishtalikni ta'minlash, epidemiologik monitoringni kuchaytirish, laboratoriyalarni zamonaviy uskunalar bilan jihozlash hamda birlamchi tibbiy yordam tizimini rivojlantirish kasalliklar tarqalishini kamaytirishda muhim o'rin tutadi.

Tibbiyot xodimlarining kasalliklarni erta aniqlashi, aholining tibbiy madaniyatini oshirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish jamoat salomatligini mustahkamlashning asosiy omillaridan hisoblanadi.

Xulosa

Yuqumli kasalliklar inson salomatligiga tahdid soluvchi muhim omillardan biri bo'lib qolmoqda. Boshqarib bo'ladigan infeksiyalarni emlash, sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilish va epidemiologik nazorat orqali samarali kamaytirish mumkin. Nazorati murakkab kasalliklar esa zamonaviy ilmiy yondashuvlar, xalqaro hamkorlik va sog'liqni saqlash tizimining uzluksiz takomillashuvini talab etadi.

Kasalliklarni boshqarishda "Bir salomatlik" (One Health) tamoyilini qo'llash, ya'ni inson, hayvon va atrof-muhit salomatligini yagona tizim sifatida baholash istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Profilaktika, erta diagnostika va aholining tibbiy savodxonligini oshirish orqali yuqumli kasalliklarning salbiy oqibatlarini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Epidemiologiya" darsligi. Toshkent, 2023.
2. "Yuqumli kasalliklar" o'quv qo'llanmasi. Toshkent, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. Sanitariya-epidemiologik me'yoriy hujjatlar.
4. . Infectious disease prevention guidelines.
5. . Principles of Epidemiology.
6. . Immunization Programme Reports.
7. . Annual Epidemiological Reports.
8. . One Health Approach.
9. . Zoonotic Diseases Reports.
10. Zamonaviy epidemiologiya va infeksiyon nazorat bo'yicha ilmiy maqolalar, 2021–2025.